

In memoriam dla Nauczyciela – Anatoliâ N. Kirpičnikova (1929-2020)

Alexander Musin

► To cite this version:

Alexander Musin. In memoriam dla Nauczyciela – Anatoliâ N. Kirpičnikova (1929-2020). *Acta Militaria Mediaevalia*, 2020, 16, pp.307-311. 10.48280/AMMXVI.2020.025 . hal-03183619

HAL Id: hal-03183619

<https://normandie-univ.hal.science/hal-03183619>

Submitted on 28 Mar 2021

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Acta Militaria Mediaevalia XVI
Kraków–Sanok–Wrocław 2020, 307-311.
DOI: 10.48280/AMMXVI.2020.025.

Aleksander Musin*

In memoriam dla Nauczyciela – Anatoliâ N. Kirpičnikova (1929-2020)

Citation: Musin A. 2020. *In memoriam dla Nauczyciela – Anatoliâ N. Kirpičnikova (1929-2020)*. „Acta Militaria Mediaevalia” XVI, 307-311. DOI: 10.48280/AMMXVI.2020.025.

„Acta Militaria Mediaevalia” straciła swego wiernego rycerza. W walce z koronawirusem w dniu 16 października 2020 r. poległ w wieku 92 lat Anatolij N. Kirpičnikov – archeolog, historyk, wybitny znawca oręża średniowiecznej Europy i budownictwa obronnego Rosji, badacz Starej Ładogi, główny pracownik naukowy Instytutu Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu. Był on Profesorem dla kilku pokoleń rosyjskich i europejskich archeologów oraz ojcem duchowym i animatorem rozlicznych klubów rekonstruktorów wojennej kultury średniowiecza.

Anatolij N. Kirpičnikov urodził się 25 czerwca 1929 r. w Leningradzie. Jego dzieciństwo przypadało na czasy represji stalinowskiej, II wojny światowej i niemieckiej blokady Leningradu w l. 1941-1944. Matka Anatoliâ, z zawodu lekarz, zginęła w wyniku ostrzału artyleryjskiego w lipcu 1943 r. W 1948 r. rozpoczął studia w Katedrze Archeologii Państwowego Uniwersytetu Leningradzkiego. W 1949 r. jego nauczycielem został Mihaïl Karger, pod którego kierownictwem wyruszył na Ukrainę na swoją pierwszą ekspedycję archeologiczną. W 1953 r. A. N. Kirpičnikov obronił dyplom na podstawie pracy na temat archeologii średniowiecznego miasta Belgorod koło Kijowa (promotorem pracy był Paweł Rappoport) i rozpoczął pracę naukową w Muzeum Artyleryjskim w Leningradzie, obecnie Wojenno-Historycznym Muzeum Artylerii, Wojsk Inżynieryjnych i Wojsk Łączności. Tam właśnie zrodziło się jego zainteresowanie dawną bronią.

Muzeum Artyleryjskie w owym czasie było czymś więcej niż tylko miejscem przechowywania zbiorów militariów. Ciągle żywa była w nim duchowa obecność dwóch wielkich historyków i archeologów – dyrektora muzeum Nikolaja Brandenbura (1839-1903) i sekretarza naukowego tegoż muzeum Vsevoloda Arendta (1887-1937). Anatolij N. Kirpičnikov został następcą obu tych naukowców. W ślad za N. Brandenburgiem podjął on studia nad problematyką Starej Ładogi, a w ślad za W. Arendtem – nad średniowiecznym uzbrojeniem.

Swoje pierwsze samodzielne wykopaliska A. N. Kirpičnikov przeprowadził w 1953 r. w Kirillo-Bielozerskim Monasterze. Wówczas to zawiązała się jego przyjaźń z Igorem Hłopičnym (1930-1994), który

Ryc. 1. Anatolij N. Kirpičnikov (1929-2020). Fot. A. Drozdova.

Fig. 1. Anatoliĭ N. Kirpichnikov (1929-2020). Photo by A. Drozdova.

również był studentem w Katedrze Archeologii, pracował w Muzeum Artyleryjskim, a potem – podobnie jak A. N. Kirpičnikov – został pracownikiem Instytutu Akademii Nauk. Badacze mieli nadzieję odnalezienia w ruinach zbrojowni monastynu arsenału cara Aleksego I Romanowa, zgromadzonego w tym miejscu w połowie XVII w. na wypadek porażki Carstwa Moskiewskiego w wojnie z Rzeczypospolitą.

W 1955 r. A. N. Kirpičnikov rozpoczął studia doktoranckie w Leningradzkim Oddziale Instytutu Archeologii AN ZSRR (obecnie Instytut Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk), wiążąc na zawsze swoje życie z tą instytucją i jej badawczymi projektami.

W l. 1957-1964 A. N. Kirpičnikov, wspólnie z M. Kargerem, brał udział w badaniach wykopaliskowych Wielkiego Grodziska Szepetowskiego (uroczysko „Valy”, wieś Horodyšče, obw. chmielnicki, Ukraina). Badacze utożsamiają tę ufortyfikowaną osadę albo z Izâslavl'em, albo z Kamencem – grodami wzmiankowanymi w staroruskim latopisie i zniszczonymi podczas najazdu mongolskiego na przełomie 1240 i 1241 r. To jeden z niewielu obiektów z drugiej połowy XII i pierwszej XIII w., który został praktycznie w całości przebadany. Rezultaty pierwszych lat badań nad uzbrojeniem z tego grodziska zostały zapre-

* Instytut Historii Kultury Materialnej, Rosyjska Akademia Nauk, Petersburg, Rosja; ORCID: 0000-0002-8862-236X; email: aemusin64@gmail.com.

zentowane przez A. N. Kirpičnikova w 1958 r. w Instytucie Archeologii w Moskwie, a następnie w Leningradzie. Jednak jego pierwsza naukowa publikacja na temat „Wojskowość średniowiecznej Rusi i pojawienie się broni palnej” pojawiła się w periodyku „Sovetskaja arheologia” w 1957 r. Od tego czasu broń biała i artyleria stały się głównymi przedmiotami jego zainteresowań.

W 1963 r. A. N. Kirpičnikov obronił doktorat na podstawie pracy „Uzbrojenie zaczepne na Rusi w X-XIII w.”. Tuż przedtem zawarł on pierwszą znajomość z osiągnięciami polskiej archeologii, publikując recenzję książki Andrzeja Nadolskiego, Andrzeja Abramowicza i Tadeusza Poklewskiego o cmentarzysku z XI w. w Lutomiersku koło Łodzi. W tym samym czasie zainicjował zupełnie nowy kierunek badań nad mieczami średniowiecznymi, poświęcony napisom i znakom wytwórców na ich klingach, a także opracował metodykę oczyszczania mieczy. Swoją pierwszą referat na ten temat przedstawił na Międzynarodowym Kongresie Archeologii Słowiańskiej w Warszawie w 1965 r. Łącznie udało się mu się oczyścić i zbadać ponad 300 głównych mieczowych z muzeów z Rosji, Ukrainy, Białorusi, Polski, Czech, Norwegii, Szwecji, Danii i Finlandii.

Od tego czasu datuje się przyjaźń i współpraca A. N. Kirpičnikova z polskimi archeologami. Jego artykuły były publikowane w takich czasopismach jak: „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (1971, 1973), „Fasciculi Archaeologiae Historicae” (1987) czy „Archeologia Żywa” (1996, wspólnie z M. Bienią), a także w pracach zbiorowych: „Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim” (2000, wspólnie z M. Głoskiem), „Instantia est mater doctrinae: Księga Jubileuszowa Władysława Filipowiaka” (2001), „Świat Słowian wczesnego średniowiecza” (2006, wspólnie z M. F. Jagodzińskim), „Non sensistis gladios. Studia ofiarowane Marianowi Głowskiemu” (2011). Ponadto A. N. Kirpičnikov przeanalizował i opublikował (2000) buławę i kiścienie z kijowskiej kolekcji Józefa Chojnowskiego (1833-1919). Kolekcja ta, w 1902 r. подарowana przez jej właściciela Towarzystwu Promocji Artystycznej Królestwa Polskiego, jest dzisiaj przechowywana w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. W 1972 r. wziął również udział w pierwszym z cyklicznych, międzynarodowych seminariów brońoznawczych, zorganizowanym w Łodzi przez A. Nadolskiego, o znamienym tytule: „Elementy wschodnie i zachodnie w uzbrojeniu słowiańskim w średniowieczu”.

W l. 1966-1967 A. N. Kirpičnikov przygotował swoją pierwszą minimonografię – pełne i dogłębne studium militariów staroruskiego Iziasłavl’a. Nie została ona opublikowana, według jego z słów, z *przyczyn niezależnych od autora*. Jednakże zawarte w niej materiały zostały w pełnej mierze uwzględnione w unikatowym wielotomowym opracowaniu staroruskiej broni z IX-XIII w., wydanym w serii „Svod arheologičeskich istočnikov” („Katalog źródeł archeologicznych”): T. 1: „Miecze i szable” (1966), T. 2: „Włócznie, sulice, topory bojowe, buławy, kiścienie” (1966), T. 3: „Uzbrojenie ochronne, zespół środków bojowych”

(1971) i w końcu: „Ekwipunek jeźdźcy i jego konia na Rusi” (1973). Prace te do dzisiaj są podstawowymi źródłami wiedzy dla wszystkich badaczy zajmujących się średniowiecznym orężem. Mimo nowych znalezisk, hipotez i określeń zasady chronologii i typologii opracowane przez A. N. Kirpičnikova okazały się być w swojej istocie słusznymi.

A. N. Kirpičnikov zawsze żartował, że on pracuje bardzo „czysto” i niczego nie pozostawia swoim następcom. Rzeczywiście, w swoim katalogu uwzględnił wszystkie dostępne wówczas materiały – zarówno te ze zbiorów muzealnych, jak i znanych z publikacji. Badacz nie ukrywał w prywatnych rozmowach, że korzystał z opracowań Vsevoloda Arendta, represjonowanego i rozstrzelanego w 1937 r., na którego w ZSRR nie można było się powoływać. Dopiero w l. 90. ubiegłego wieku poświęcił on swojemu nieznanemu nauczycielowi serię publikacji.

Zestawienie średniowiecznych militariów A. N. Kirpičnikova stało się podstawą jego pracy habilitacyjnej (dysertacji doktora nauk historycznych), zatytułowanej „Wojskowość Rusi w wiekach IX-XV”, obronionej w 1975 r. Jej główną ideą była interpretacja kompleksu uzbrojenia dawnej Rusi jako twórczej syntezy zachodnioeuropejskiej i koczowniczej kultury militarnej.

Sporo uwagi poświęcał A. N. Kirpičnikov analizie taktyki i strategii dawnych bitew – Newskiej (1240), na „Lodowym pobojuwisku” (1242), na Kulikowym Polu (1380) i pod Orszą (1514). Niekiedy próbował całkiem dosłownie wykorzystywać informacje z dawnych kronik, średniowieczne mity i domysły artystów. Na przykład w anonimowym obrazie „Bitwa pod Orszą” ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie pragnął dostrzec szczegółowy „zapis stenograficzny” tego wydarzenia, traktując go jako swego rodzaju „wojenną kronikę filmową”. A przecież obraz ten powstał najprawdopodobniej w okresie pomiędzy 1525 i 1534 r., jako dzieło propagandowe zlecone przez króla Zygmunta I Starego.

W początkach l. 70. ubiegłego wieku A. N. Kirpičnikov ukończył swoje podstawowe prace na temat oręża wieków średnich. Wyzwoliło to w nim energię dla podjęcia badań małych twierdz na ziemiach nowogrodzkiej i pskowskiej. Przeprowadził także wykopaliska na kremlach w Pskowie i Nowogrodzie. Ich kontynuacją były badania architektury obronnej Kirillo-Belozerskiego Monastynu, przekształconego przez carów Romanowych w „wielką twierdzę państwową”. W ten sposób A. N. Kirpičnikov połączył swoje zainteresowania fortyfikacjami oraz bronią białą i palną średniowiecza. Jego badania architektoniczno-archeologiczne były wzbogacane publikacją nieznanymi lub mało dotąd znanych źródeł pisemnych i ikonograficznych związanymi z historią i kulturą Europy: opisami miast i broni, rysunków technicznych i planów miast-twierdz oraz świadectwami cudzoziemców odwiedzających Rosję.

Od l. 70. ubiegłego wieku A. N. Kirpičnikov skierował swoją uwagę ku Starej Ładodze – „Aldeigjuborg” ze skandynawskich sag. Tradycyjne dla niego zainteresowania archeologią militarną zostały rozwinięte o problematykę wikingów i ich drogę na wschód.

W tym czasie, w 1974 r., objął kierownictwo Oddziału Archeologii Instytutu Słowiańsko-Fińskiego. W l. 1972-1975 on i jego koledzy z Oddziału – Valerij Petrenko, Jevgenij Râbinin, Jewgenij Nosov, Vladimir Nazarenko – odkryli w Starej Ładodze warstwy kulturowe z połowy VIII w. oraz pochówki z IX w., niewątpliwie związane ze skandynawską ekspansją. W ZSRR „normański temat” już nie był zakazany, chociaż nie budził powszechnego entuzjazmu.

Anatolij N. Kirpičnikov poprowadził wykopaliska w murowanej twierdzy wzmiankowanej w „Powieści Minionych Lat” pod 1114 r. Wyniki tych badań okazały się dla niego zadziwiające. W konsekwencji wysunął on śmiałą hipotezę (1977, 1980) o istnieniu pierwszych fortyfikacji kamiennych przy ujściu rzeczki Ladożka do rzeki Volhov już w końcu IX w. Nie można przemilczać, że hipoteza spotkała się z wysoce sceptyczną opinią jego kolegów. Jednakże A. N. Kirpičnikov pozostał jej wiernym aż do końca. A całkiem niedawno badania jego uczennicy Natalii Grigorjevej udowodniły, że twierdza taka rzeczywiście istniała co najmniej w drugiej połowie X w.

W 1984 r. A. N. Kirpičnikov został kierownikiem stałej ekspedycji archeologicznej w Starej Ładodze i rozpoczął prace wykopaliskowe na tzw. „Ziemnym Grodzisku”. Niewykluczone, że decyzję, aby podjąć badania właśnie w tym miejscu zostały podyktowane jego zainteresowaniami archeologią architektury militarnej – wszak „Ziemne Grodzisko” było niczym innym jak bastionową twierdzą typu europejskiego, zbudowaną przez cara Iwana Groźnego w l. 1584-1585, podczas wojny liwońskiej. Nałożyła się ona na stare osadnictwo Ładogi z drewnianą zabudową i skandynawską kulturą materialną. Chociaż wykopaliska nie przyniosły istotnych danych o drewniano-ziemnej architekturze twierdzy, ukazały kwestię obecności Skandynawów w tym miejscu w nowej archeologicznej perspektywie.

Zainteresowanie A. N. Kirpičnikova epoką wikingów nie było niczym nowym. Już w 1969 r. napisał nekrologi po śmierci czołowych szwedzkich badaczy tej problematyki – Ture Arne i Holgera Arbmana. W ciągu kolejnych dziesięciu lat wraz z uczniami i kolegami dokonał gruntownego przeglądu źródeł archeologicznych związanych ze skandynawską obecnością w Europie Wschodniej. Teraz głównym tematem jego prac stali się kupcy, wojownicy i rzemieślnicy udający się z północy na południe, do Bizancjum oraz w kierunku wschodnim, po chrześcijańską wiarę i jeszcze dalej, po arabskie srebro. Jego zainteresowania zaczynają koncentrować się wokół „idei bałtyckiej”, „drogi wschodniej” i „wielkiej drogi wołżańskiej”.

W tym czasie dostrzec można naukową i społeczną transformację A. N. Kirpičnikova, która znalazła odzwierciedlenie także w jego publikacjach. Badania w Starej Ładodze oraz zmieniona sytuacja społeczno-polityczna w Rosji skłoniła go do podjęcia pilnych działań mających na celu ochronę narodowej spuścizny kulturowej oraz zachowanie i restaurację zabytków architektury i archeologii. W 1978 r. został wiceprzewodniczącym oddziału obwodu Leningradzkiego Wszechrosyjskiego Towarzystwa Ochrony Za-

bytków Historii i Kultury, a w 1997 r. przewodniczącym tegoż oddziału i członkiem Prezydium Centralnej Rady Towarzystwa.

Anatolij N. Kirpičnikov, wychowany w ZSRR, był człowiekiem ostrożnym, aby nie powiedzieć zastraszonym. W połowie l. 50., uwierzywszy w polityczną „odwilż”, próbował odnaleźć swoich dalekich krewnych mieszkających za granicą. Jednak jego nieśmiałe usiłowania zostały zdecydowanie ucięte przez pracowników KGB. W rezultacie kolejną próbę nawiązania kontaktów z rosyjską emigracją podjął on dopiero pod koniec XX w.

Wychodząc z uwarunkowań radziecko-rosyjskiego życia, A. N. Kirpičnikov doskonale rozumiał to, co trudno zrozumieć człowiekowi kultury europejskiej. W Rosji o wszystkim decydują urzędnicy. To od nich, a nie od słabego i pasywnego obywatelskiego społeczeństwa, zależy zachowanie zabytków kultury. Dlatego też szukał on dojścia do biurokracji różnych szczebli i potrafił je znaleźć. Aby osiągnąć swój cel, wymyślał piękne hasła i kreślił jaskrawe obrazy.

W 1991 r. otrzymał honorowy tytuł „Zasłużonego Działacza Nauki Federacji Rosyjskiej”. Godność ta nie była zaspokojeniem jego próżności – była mu przydatna jako przepustka do wysokich gabinetów władzy.

W 1984 r., dzięki staraniom A. N. Kirpičnikova, powstało w Starej Ładodze muzeum-rezerwat archeologiczno-architektoniczny. Później, znów z jego inicjatywy, Stara Ładoga została uznana za „pierwszą stolicę Rosji”, chociaż w IX w., gdy książę Ruryk mógł mieć w tym miejscu swoją rezydencję, ani Rosja, ani państwo, ani stolica jeszcze nie istniały. Później, w 2003 r., na podstawie jednej tylko daty dendrochronologicznej – AD 753 – wykreował uroczystości 1125-lecia wsi Stara Ładoga. A gdy data przywołania Waregów w 862 r. została uznana oficjalnie za czas powstania rosyjskiej państwowości, w 2012 r. podczas obchodów 1150-lecia A. N. Kirpičnikov „wymyślił” „Herb Ruryka”.

Chęć przypodobania się władzom i kreowanie święta „jubileuszu bała drewnianego” (to określenie było popularne w rosyjskim środowisku naukowym) w oparciu o jedną tylko datę dendrochronologiczną wywoływały irytację i zdziwienie wśród szanujących go osób. Wielu pocieszało się myślą, że potomni będą pamiętać A. N. Kirpičnikova za inne dokonania. W istocie on sam był gotów zapłacić wysoką cenę za ocalenie zabytków historycznych, co było istotą jego działalności naukowej. Godził się na nieodwzajemnioną miłość środowiska i na niezrozumienie zarówno jego samego, jak i jego hipotez, które jednak ostatecznie się potwierdziły.

Zaangażowanie w badania Starej Ładogi i działania społeczne na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego nie spowodowały porzucenia przez A. N. Kirpičnikova archeologii militarnej. W 2010 r. zorganizował on pod tą nazwą specjalne seminarium naukowe. Łącznie A. N. Kirpičnikov opublikował ponad 700 prac, w tej liczbie 25 monografii, z których niemal połowa poświęcona jest właśnie broni i fortyfikacjom. Nie ma wśród nich opasłych tomów, jakie z nieznanых powodów traktowane są jako wyznaczniki wartości naukowych i akademickiego sukcesu. Można powiedzieć,

że był on mistrzem archeologiczno-historycznej miniatury. Jego artykuły i broszury, przekonująco zwięzłe, zdobyły prawdziwe uznanie w świecie naukowym.

Kochał pisać i uważał za potrzebne publikowanie swych odkryć. Czynił to sam i skłaniał do tego innych, często powtarzając pół żartem, pół serio: *Sława przemija, napisane nigdy*. Nie wiadomo, czy była to jego własna sentencja, godna starożytnej mądrości. Nawiązuje ona przecież do słynnych łacińskich aforyzmów: *Sic transit gloria mundi* i *Verba volant, scripta manent*. Wypada z tego neologizm *Gloria transit, scripta manent*. W istocie pod pojęciem „napisane” A. N. Kirpičnikov rozumiał „wydrukowane”, co przekładałoby się na *impressa manent*.

Jako nauczyciel wyznawał „tatykę nieingerencji”, która zapewne wynikała z własnych doświadczeń. Nie znaczy to wcale, że nie był on w stanie zadziwić ucznia swoimi opiniami. Jednakże, ogólnie rzecz biorąc, jego nauczanie i wyobrażenia o zawodowej etyce czyniły pracę nad dysertacją lekką i interesującą.

Trzeba powiedzieć, że prace A. N. Kirpičnikova związane z archeologią Starej Ładogi trudno porównać z jego osiągnięciami w badaniach nad średniowiecznym orężem. Materiały ze Starej Ładogi nie zostały jak dotąd w całości opublikowane i z tego powodu nie można uważać ich za pełnowartościowe źródła. Współczesne próby ich opracowania nie przynoszą zadowalających rezultatów przede wszystkim dlatego, że podejmowane są przez osoby, które nie pracowały z A. N. Kirpičnikovem na „Ziemnym Grodzisku”. Jego artykuły z ostatnich lat poświęcone Ładodze często były swego rodzaju powtórzeniami, a niekiedy nie miały odniesienia do archeologii. Była to cena za aktywność społeczną. Jednak Mistrz potrafił w swoich miniaturach przekazywać to, na czym się znał najlepiej – wiedzę o średniowiecznym uzbrojeniu.

Końcowym akordem jego naukowego życia stały się dwie ostatnie publikacje, z 2020 r., poświęcone właśnie wojennej archeologii. Nareszcie ujrzało światło

jego minimonografia z l. 60. ubiegłego wieku, poświęcona militariom z Wielkiego Grodziska Szepetowskiego. Dzisiaj możemy jedynie domyślać się, na czym polegały owe *przyczyny niezależne od autora*, które niegdyś wstrzymały publikację. Mihail Karger, który w tym czasie przestał interesować się projektem „Izâslavl’”, mógł odnieść się krytycznie do wywodów swojego ucznia, jeśli oczywiście przeczytał jego pracę. W tekście rzecz idzie o aktywne przyswojenie przez miejscowych wojowników zachodnich technicznych nowinek. Autor ujawnia zadziwiającą szybkość, z jaką bojowe nowinki wędrowały po europejskim kontynencie. W oparciu o kolekcję broni znalezionej na grodzisku można śmiało mówić o formowaniu na Rusi kultury rycerskiej, podobnej do tej w Europie Zachodniej.

W swoim ostatnim artykule A. N. Kirpičnikov podsumował rozwój studiów nad staroruskim uzbrojeniem w XIX–XXI w. – w tym swoje własne dokonania. We właściwej mu formie, zwracając się zarówno do kolegów, jak i urzędników, ponownie podkreślił, że świat techniki uzbrojenia jest ogromnym jednolitym laboratorium innowacji i wynalazków, wpisanym w poszczególne ośrodki narodowe. Ośrodki te sprawiają, że zbrojenia mają międzynarodowy charakter, ponadnarodowe oblicze technologiczne. Nadzieje na to, że głos ten usłyszą urzędnicy, rosyjscy czy europejscy, dawno już umarły. Pozostaje jeszcze nadzieja w naukowcach i w społeczeństwach.

Anatolij N. Kirpičnikov był stałym czytelnikiem „Acta Militaria Mediaevalia” i zawsze oczekiwał, że ktoś przywiezie z Polski najnowszy tom jego ulubionego czasopisma. Dzisiaj nie ma go już pośród nas. Pochowano go 21 października na cmentarzu przy cerkwi św. Aleksego w Starej Ładodze, badaniom której to miejscowości poświęcił ostatnie 30 lat swojego życia. Niech spoczywa w pokoju...

Bibliografia prac Anatolija N. Kirpičnikova za l. 1957–2014 i 2014–2018 została opublikowana przez L. M. Vseiova (2014; 2019). Uzupełnić ją należy o dwa najnowsze teksty (Kirpičnikov 2020a; 2020b).

Bibliografia (transliteracja)

- Bienia M., Kirpičnikov A. N. 1996. *Dwa miecze wikingów z Polesia Lubelskiego*. „Archeologia Żywa” 1, 18–19.
- Głosek M., Kirpičnikov A. N. 2000. *Militaria – broń sieczna*. W: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim. T. 1. Mosty traktu gnieźnieńskiego*. Legnica–Toruń, 73–76.
- Kirpičnikov A. N. 1966a. *Drevnerusskoe oruzhie. Vyp. 1. Mechi i sabli IX–XIII vv.* Arkheologičeskikh istočnikov E1–36. Moskva–Leningrad.
- Kirpičnikov A. N. 1966b. *Drevnerusskoe oruzhie. Vyp. 2. Kop’ia, sulitsy, boevye topory, bulavy, kisteny IX–XIII vv.* Arkheologičeskikh istočnikov E1–36. Moskva–Leningrad.
- Kirpičnikov A. N. 1971. *Drevnerusskoe oruzhie. Vyp. 3. Dospekh. Kompleks boevykh sredstv IX–XIII vv.* Arkheologičeskikh istočnikov E1–36. Leningrad.
- Kirpičnikov A. N. 1973a. *O vremeni poïavleniia shpory so zvezdochkoï na territorii Drevnei Rusi*. „Kwartalnik historii kultury materialnej” 21/2, 299–304.
- Kirpičnikov A. N. 1973b. *Snariazhenie vsadnika i verkhovogo konia na Rusi IX–XIII vv.* Arkheologičeskikh istočnikov E1–36. Leningrad.
- Kirpičnikov A. N. 1987. *O edinoobrazii v izgotovlenii puskikh srednevekoykh arillerijskikh orudii i ikh klasifikatsiia*. „Fasciculi Archaeologiae Historicae” 2, 29–48.
- Kirpičnikov A. N. 2000. *Bulavy i kisteny iz kolektzii I. Khoïnovskogo v sobranii Muzeia Voïska Pol’skogo*. „Arkheologičeskie vesti” 7, 229–235.

- Kirpichnikov A. N. 2001. *Kryshka tualetnoi korobochki s izobrazheniem „lesnego strannika” iz raskopok drevnego Vel’ia*. W: *Instantia est mater doctrinae*. Szczecin, 271-274.
- Kirpichnikov A. N. 2020a. *Vooruzhenie drevnego «Iziaslavlia»* (podgotovka teksta i kommentarii A. A. Peskovoï i K. A. Mikhaïlova). W: A. A. Peskova (red.), *Letopisnyi «Iziaslavl’»: Bolshoe Shepetovskoe gorodische v svete arkheologii. T. 1. Materialy raskopok M. K. Kargera 1957-1964 godov v issledovaniakh 1960-1980-kh godov*. Trudy IIMK RAN LV. Sankt-Peterburg, 53-116.
- Kirpichnikov A. N. 2020b. *Ob izutsenii russkogo vooruzheniia: Zametki i razmysshleniia*. „Arkheologicheskie vesti” 27, 367-376.
- Kirpičnikov A. 1971. *Oreszek: Rezultaty badań historyczno-archeologicznych miasta i twierdzy na jez. Ładoga*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 19/4, 679-688.
- Kirpičnikov A. N., Jagodziński M. F. *Wczesnośredniowieczny miecz znaleziony w Elblągu*. W: M. Dworaczyk et al. (red.), *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*. Szczecin–Wrocław, 437-442.
- Vsevirov L. M. 2014. *Spisok trudov A. N. Kirpichnikova: (1957-2014)*. „Stratum Plus” 6, 27-44 (artykuł dostępny na: https://www.e-anthropology.com/Katalog/Numizmatika-i-Epigrafika/STM_DWL_Obl1_ZZCOvVOZ7Z4t.aspx).
- Vsevirov L. M. 2019. *Bibliografiia rabot A. N. Kirpichnikova: (2014-2018)*. W: S. V. Beletskii (red.), *Zemlia nasha velika i obil’na: sbornik statei posviashchennyi 90-letiiu A. N. Kirpichnikova*. Sankt-Peterburg, 11-13 (artykuł dostępny na: <http://www.archeo.ru/izdaniya-1/vagnejshije-izdaniya/izdaniya-po-godam/pdf/2019Kirpichnikov.pdf>).

Bibliografia

- Bienia M., Kirpičnikov A. N. 1996. *Dwa miecze wikingów z Polesia Lubelskiego*. „Archeologia Żywa” 1, 18-19.
- Głosek M., Kirpičnikov A. N. 2000. *Militaria – broń sieczna*. W: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim. T. 1. Mosty traktu gnieźnieńskiego*. Legnica–Toruń, 73-76.
- Кирпичников А. Н. 1966a. *Древнерусское оружие. Вып. 1. Мечи и сабли IX-XIII вв.* Археология СССР. Свод археологических источников Е1-36. Москва–Ленинград.
- Кирпичников А. Н. 1966b. *Древнерусское оружие. Вып. 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX-XIII вв.* Археология СССР. Свод археологических источников Е1-36. Москва–Ленинград.
- Кирпичников А. Н. 1971. *Древнерусское оружие. Вып. 3. Доспех. Комплекс боевых средств IX-XIII вв.* Археология СССР. Свод археологических источников Е1-36. Ленинград.
- Кирпичников А. Н. 1973a. *О времени появления шпоры со звездочкой на территории Древней Руси*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 21/2, 299-304.
- Кирпичников А. Н. 1973b. *Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX-XIII вв.* Археология СССР. Свод археологических источников Е1-36. Ленинград.
- Кирпичников А. Н. 1987. *О единообразии в изготовлении русских средневековых артиллерийских орудий и их классификация*. „Fasciculi Archaeologiae Historicae” 2, 29-48.
- Кирпичников А. Н. 2000. *Булавы и кистени из коллекции И. Хойновского в собрании Музея Войска Польского*. „Археологические вести” 7, 229-235.
- Кирпичников А. Н. 2001. *Крышка туалетной коробочки с изображением «лесного странника» из раскопок древнего Велья*. W: *Instantia est mater doctrinae*. Szczecin, 271-274.
- Кирпичников А. Н. 2020a. *Вооружение древнего «Изяславля»* (подготовка текста и комментарии А. А. Песковой и К. А. Михайлова). W: А. А. Пескова (red.), *Летописный «Изяславль»: Большое Шепетовское городище в свете археологии. Т.: 1. Материалы раскопок М. К. Каргера 1957-1964 годов в исследованиях 1960-1980-х годов*. Труды ИИМК РАН LV. Санкт-Петербург, 53-116.
- Кирпичников А. Н. 2020b. *Об изучении русского вооружения: Заметки и размышления*. „Археологические вести” 27, 367-376.
- Kirpičnikov A. 1971. *Oreszek: Rezultaty badań historyczno-archeologicznych miasta i twierdzy na jez. Ładoga*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 19/4, 679-688.
- Kirpičnikov A. N., Jagodziński M. F. *Wczesnośredniowieczny miecz znaleziony w Elblągu*. W: M. Dworaczyk et al. (red.), *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*. Szczecin–Wrocław, 437-442.
- Всевиов Л. М. 2014. *Список трудов А. Н. Кирпичникова: (1957-2014)*. „Stratum Plus” 6, 27-44 (artykuł dostępny na: https://www.e-anthropology.com/Katalog/Numizmatika-i-Epigrafika/STM_DWL_Obl1_ZZCOvVOZ7Z4t.aspx).
- Всевиов Л. М. 2019. *Библиография работ А. Н. Кирпичникова: (2014-2018)*. W: С. В. Белецкий (red.), *Земля наша велика и обильна: сборник статей, посвященный 90-летию А. Н. Кирпичникова*. Санкт-Петербург, 11-13 (artykuł dostępny na: <http://www.archeo.ru/izdaniya-1/vagnejshije-izdaniya/izdaniya-po-godam/pdf/2019Kirpichnikov.pdf>).